

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 22 Sayı: 44 (Year: 22 Issue: 44)

Eylül 2019-Şubat 2020 (September 2019-February 2020)

E-ISSN: 2149-9098

Değini

Diyarbakır'da Bir Kadın Direnişi: Jiyan Semt Pazarındaki Kadınların Mekân Mücadelesi

Esra Varhan*

Kentin kamusal alanında erkekler kadınlardan daha kudretli bir mevkiye sahiptir.

Greed 1994

Jiyan Semt Pazarı (Diyarbakır Bağlar Kadın Pazarı), Bağlar Belediyesi'nin bir projesi olarak 2013 yılında Diyarbakır'ın ilk kadın semt pazarı olarak açıldı. Tamamı kadın satıcılardan oluşan pazarda kimi kadın tuhafiyecilik yaparken, kimisi meyve ve sebze satmaya başladı. Bağlar Belediyesi projenin başlangıcında daha çok bölgedeki mağdur kadınlara odaklandı. Pazara kabul edilenler eşlerinden ayrılan, eşleri hayatını

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans Programı.
Orcid no: 0000-0003-4974-6332, varhanesra@gmail.com

kaybeden, çocuk okutan veya geliri olmayan kadınlardan oluşurken; daha sonra herhangi bir yerde ücretli çalışan veya kendi ekonomik özgürlüğüne sahip olmak isteyen kadınlar da pazara kabul edilmeye başladı ve kadınlar böylece kendi işlerinin patronları oldular. 7 Temmuz 2019'da, kadın pazarında hem Diyarbakır Bağlar Kadın Pazarcılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanı Hazal Tunç ile hem de pazarcı kadınlarla görüşmeler gerçekleştirdim. Tunç, bu görüşmede, projeye başlangıçta 200'e yakın kadının dâhil edildiğini, özellikle mağdur kadınlara istihdam sağlamanın amaçlandığını aktardı. Mağdur kadınlarla görüşmeler yapılmış ve kim çalışmak isterse ona fırsat tanınmış. Kadınlar şimdi haftanın altı günü pazarda çalışıyorlar. Tunç'a göre kadınlar bu pazar sayesinde evlerini geçindiriyor, çocuklarını okutuyorlar: "Başkasının emri altında ucuza çalışmak zorunda kalmadan evlerini geçindirdikleri için memnunnlar." Pazarda çalışmak üzere kabul edilen kadınların ne gibi "mağduriyetler" yaşadıklarını sorduğumda Tunç şu yanıtı verdi:

Mesela bir arkadaşımızın eşi trafik kazasında hayatını kaybetmişti. Beş tane çocuğunu tek başına okutuyordu. Gündelik işlerde, tuhafiyede el işlerini satarak geçiniyordu, şimdi buraya geldi kendi işinin patronu oldu, pazarcılık yapıyor. Eşinden ayrılıp ekonomik olarak mağdur olan kadınlara da pazarda yer verildi. Eşleri işsiz olan, vefat etmiş olan kadınlar da burada ama sadece onlarla kalmadı bu proje, daha sonra kendi ayaklarının üstünde durmaya çalışan kadınlar da pazarcı oldu.

Kadınların çoğu 50 yaşın üstünde ve bu pazar çoğunun ilk iş deneyimi. Torunlarıyla ve çocuklarıyla sabahın erken saatlerinde çalışmaya pazara geliyorlar. Buldukları tek pazar da Bağlar'da değil, haftanın altı günü pazardalar. Bir gün Bağlar'da, beş gün farklı noktalarda tezgâh açıyorlar. Bu pazarlara Diyarbakır'ın her yerinden kadınlar çalışmaya geliyor: Fiskaya'dan, Bağlar'dan, Yeniköy'den hatta Silvan'dan gelip kendi ürünlerini satan genç kadınlar var. Kooperatifleşip kendi ürünlerini üretilip satmak istiyorlar ama önlerinde yasal sorunlar var. Bu kadınlar altı yıldır pazarcılık yaparken hala esnaf statüsünde değiller ve sözleşmelerinin yenilenmemesi ihtimaliyle bunca yıldır verdikleri mücadelenin boşa gitmesinden korkuyorlar. Kadınların tek sorunları bu değil, bir yandan da erkek pazarcılara karşı mücadele veriyorlar. Ama buna karşı kendi mücadele

yöntemlerini geliştirmiş durumdalar: kadın dayanışması. Dayanışmanın nasıl işe yaradığını tüm erkek pazarcılara, şehre ve hatta ülkeye gösteriyorlar.

Erkek pazarcılarla mücadele ederken bir yandan kendi ailelerinde de mücadele veriyorlar; ancak Hazal Tunç çoğu pazarcının eşinin onları desteklediğini, yardımcı olduğunu aktarıyor. Tunç, erkek pazarcılar dışında herkesin kendilerini desteklediğini, bu sene sekizinci yılları olduğunu ve bu zamana kadar ayakta kalan tek kadın pazarı olduklarını belirtiyor. Türkiye'nin başka yerlerinde de bu tip bir pazarın denendiğini, ancak maalesef başarılı olamadığını vurguluyor.

Hem Tunç'un hem de diğer kadınların anlatımlarından anladığım kadarıyla, pazarda her zaman iyi şeyler olmuyor. Pazarın içinde pazarcılarla sohbet ederken bir pazarcı kadının, 2017'de eşi tarafından vurulduğunu öğreniyorum. Henüz 6-7 aydır pazarda çalışırken, ayrılmak üzere olduğu eşi tarafından herkesin içinde vuruluyor. Pazarcı kadınlar eşinin pazara, hale gittiği için kıskançlık yaptığını ve kadını öldürmeye çalıştığını söylüyor. Kadının ayrılmak üzere olduğu eşi sonra kendisine de ateş ediyor ve orada ölüyor, kadın ise felçli kalıyor ve halen fizik tedavi görüyor. Kadınlar arkadaşlarının ayakta kalmaya çalıştığını ve onların da kadına yardımcı olmak için ellerinden geleni yaptıklarını belirtiyorlar. Bu olaydan sonra tedirgin olsalar da pazarda çalışmaya devam ettiklerini, ancak bu sefer de erkek pazarcılar tarafından rahatsız edildiklerini dile getiriyorlar. Tüm bu kuşatılmışlığa rağmen kadınlar birbirlerine destek olarak pazarı sadece para kazandıkları yer olarak değil, aynı zamanda bir dayanışma ağı olarak görüyorlar. Hazal Tunç şöyle aktarıyor:

Mesela iki gün önce Diyarbakır Barosu'ndan bir avukat beni aradı. Mağdur bir kadın var, bir şehirden şiddetten kaçıyor, koruma altına alınmış. Baro yardımcı olmamızı istedi, tabii ki olacağız. Evraklarını aldık, onu da pazara kaydettik. Bizimki aynı zamanda bir kadın dayanışması, yardımlaşma.

Kadınlar pazar alanında yaşadıkları zorlukları beraber aştıklarını aktarıırken pazar ilk kurulduğunda suyun, çamurun içinde tezgah açtıklarını; hasta halde çocuklarıyla yağmurda, soğukta gelip satış yaptıklarını anlatıyorlar. Tüm zorluklara rağmen ayakta kalan kadınlar, dayanışma olmadan bunun mümkün olmayacağını da bilincindeler.

Şimdi ise erkekler yerlerine geçmeye, pazar yerlerini ellerinden almaya çalışıyor. Kadınlar ise mücadele etmeye ve direnişlerini sürdürmeye kararlılar. Kadın pazarcılardan Hediye Akçay bu kararlılığı şöyle ifade ediyor:

Kadın arkadaşlarımız da bu pazara geldiklerinde, “Biz bu pazarda rahat rahat geziyoruz, dilediğimiz gibi seçebiliyoruz.” diyorlar. Bebeği olanlar pazara geldiklerinde bebeklerini rahatça emzirebiliyorlar. Müşteri bizimle oturup çayını, sigarasını içebiliyor. Bize yemek getiriyorlar. Sekiz yıldır burada bir aile gibi olduk. Biz birbirimizin yanındayız, mutlu günümüzde, yaşlarımızda hep bir aradayız. Buradan gitmeye niyetimiz yok.

Kadınların ekonomik özgürlüklerini kazandıktan sonraki değişimlerine dair sorular sorduğumda ise yanıtlar şaşırtmıyor. Diyarbakır gibi politik bir şehrin direngen kadınları, pazarda da erkek egemenliğine karşı boyun eğmiyor. Pazara gelmeden önce çoğu kadının iş deneyimi yokken ve çoğu ev emekçisiyken buraya gelip güçlendiklerini, bilinçlendiklerini belirtiyor. Kendi haklarını savunmaya başladıklarını, kendi paralarını kazanıp çocuklarıyla daha mutlu olduklarını söylüyorlar. Pazardaki yedinci yılları dolarken, pes etmeyeceklerini, mücadele edeceklerini vurguluyorlar.

Erkek pazarcılarının kadın pazarcılara yer verildiğinde kadınlar pazarına gelerek “Yapamazsınız bırakırsınız” demesine rağmen kadınlar alanlarını terk etmemiş. Belediyenin onlara verdiği yerler genellikle toz toprak, çamur, inşaat olmasına rağmen tezgâhlarını açmışlar. Hale gittiklerinde erkek pazarcılarla karşılaştıkları zaman erkek pazarcılar onlarla dalga geçerek “Belediye sizi tarlalara göndermiş, gidin taşlara, tarlalara, inşaatçılara satış yapın” diyormuş. Sonra Bağcılar bölgesi gelişince erkek pazarcılar buradaki pazarın da kendilerine verilmesini talep etmişler. Hazal Tunç aslında dört yıldan beri erkek pazarcılarla aralarında bir rekabet olduğunu, sürekli kavga ettiklerini söylüyor ve ekliyor:

Geliyorlar, pazarın yerine bakıyorlar, biz de kovuyoruz. Yerimize gelsinler istemiyoruz. 2013'te Bağcılar pilot bölge olarak ayrıldı. Bağlar Belediyesi'nde o zaman Yüksel Baran başkandı. “Bağcılara kesinlikle erkek pazarcı giremez, burası kadınlara aittir” dedi. Bunu içeren bir sözleşme de belediye ile imzalandı ancak sonrasında ne olduysa erkek pazarcılara da yer verildi. Sözleşmede 2013'te erkek pazarcı girmesi yasaklanmıştı. Burada biz yağmur

çamur çalışırken erkekler neredeydi? Şimdi her şey düzene girdi, yolumuz yapıldı, binalar çoğaldı öyle geliyorlar. Biz neden gidelim?

Dernekleşme süreci 2017 Aralık'ta Birsen Başkan döneminde başlamış. Üç pazarın ortasında, Keyf-i Diyar denilen bölge erkeklere verilmiş ve kadınlar şikâyet için kaymakamlığa, valiliğe gittiklerinde açık kapı bulamamışlar. Bunun için tüzel bir kişiliğe sahip olmak adına dernek kurmaya karar vermişler. Daha kolay mücadele verebilmek için. Diyarbakır İş Kadınları Derneği (DİKAD) bu noktada kadınlara destek vermiş, bir yıllık kiralarını ödeyerek bir dernek açmalarını sağlamış. Ticaret Odası ve Esnaf Odasından resmi olarak esnaf statüsü edinemedikleri için destek alamamışlar. Kadın pazarcılarının en büyük sorunu resmi olarak esnaf olmamaları, en büyük talepleri esnaf kayıtlarının yapılması ve sözleşmelerin yenilenerek pazara erkek pazarcılarının sokulmaması. “Bizim mücadelemizi artık herkes biliyor, ama biz destek istiyoruz” diyorlar. “Pazar direnişi her ne kadar 2018 Kasım'da başlıyor gibi görünse de, pazar ilk açıldığından beri kadınlar erkek pazarcılara karşı mücadele ediyordu” diyor Diyarbakırlı kadın hakları aktivisti Aysel Fidan¹ ve ekliyor:

Hatta pazarın açılmasından da önceye gidiyor buradaki kadınların mücadelesi. Çünkü bu pazar fikri Kardelen Kadın Merkezi'ndeki kadınlardan çıkmış. Direnişin kendisi aslında “Biz belediyeden ne talep ediyoruz?” üzerine şekilleniyor. Pazarcılık başladıktan sonra, kâr etmemeleri, para kazanamamaları, zarara girmelerinden dolayı kadınlar dışarı pazarı istiyorlar ve pazarın içinden bir grup kadın diğer kadınları örgütlüyor. Jiyan Semt Pazarı pilot bölge olduğu için tek kadın pazarıydı. Biz dışarı çıkmak istiyoruz talebiyle belediyeye gidiyorlar ve belediye taleplerini kabul ediyor. Kadınların ilk kazanımı.

Aysel Fidan'ın aktarımına göre kadınların belediyeye koptuğu nokta, kayyum gibi faaliyet yürüten Birsen Kaya'nın gelişi. Başkan Birsen Kaya partisinden ihraç edildiği için partiye bağı kopuyor ve bu nedenle parti tüzüğünde yer alan toplumsal cinsiyet

¹ Aysel Fidan ile yapılan görüşme Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsünde (DİSA) 9 Temmuz 2019'da gerçekleştirilmiştir.

eşitliğine dayalı politikalar uygulamak zorunda kalmıyor. Bu dönemde kadınların yaptığı bütün bireysel başvurular reddediliyor. Bu nedenle dernekleşme sürecine gidiliyor. Dernek kurulduktan sonra örgütlenmenin ismi oluşmaya başlıyor. Sözleşmelerin yenilenmemesi, pazarın kadın biriminden alınıp zabıtaya verilmesi, başkanın değiştirilmesi gibi şeyler direnişi başlatan dinamikler oluyor.

Fidan'ın aktarımına göre direniş örgütlenirken Diyarbakır'da yer alan bireysel aktivistler ve sivil toplum örgütleri davet ediliyor. Kabul edenlerle toplantılar yapılıyor: “Pazardaki kadınlar zaten dayanıştıyordu, biz de dışarıdan nasıl destek verebiliriz onu tartışmaya başladık.” diyor. Bu işi gündemleştirmek için Youtube, Twitter hesapları açıyorlar. Röportaj videoları hazırlayarak, kadınların hayat hikâyeleri üzerinden pazarın onlar için ne ifade ettiğini kamuoyu ile paylaşmaya başlıyorlar. Bağlar Kadın Pazarı'ndaki kadınların da onayını alarak ilk çağrıyı Kasım 2018'de yapıyorlar: “Eğer onlar dâhil olmamızı istemeselerdi dâhil olmayacaktık. Zaten gece direnişi kendilerinin vermiş olduğu bir karardı ve bizi de davet ettiler. Şubat'ta da direniş başladı.” (Aysel Fidan).

Kadınların direnişinin dinamiğini oluşturan temel sorun sözleşmelerin yenilenmemesi ihtimali olmuş. Erkek pazarcıların imaları, “Siz gideceksiniz.” diyerek sürekli pazardaki kadınları rahatsız etmeleri, pazarı ele geçireceklerine duydukları güven kadınları tedirgin etmiş. Bu sırada belediyeye yapılan toplantı talepleri de reddedilmiş. Sadece 30 kadının sözleşmesinin yenilenmesi pazardaki kadınları daha çok tedirgin etmiş ve gece direnişlerine başlamışlar. Aysel Fidan konuya bir kadın hakları aktivisti olarak açıklık getiriyor:

Kadına sürekli, kadınlık rolleri üzerinden biçilen bir girişimcilik modeli var. Bu biraz da karşı cinse atfedilen girişimcilik modelinin kadın tarafından da başarıldığının bir göstergesi. Erkeklerin sindiremediği bu. Bu bir meydan okuma. Halbuki kadınların tek derdi kalıcılık ve işlerine devam etmek. İyileştirmeler talep ediyorlar ama öncelikleri güvence.

Jiyan Semt Pazarındaki kadınların pazarda kalma mücadeleleri, bize kentlerin ve kamusal alanların cinsiyetine dair çok şey söylüyor. Günümüzde kamusal alan, farklı

kimliklerde, formlarda, statülerde erkek egemenliğinin etrafında biçimlenmekte, kontrol altında tutulmaktadır. Sınıfsal aidiyet, inançlar, gelenekler, kültür ve benzeri unsurlar kadınların kamusal alan kullanımının süresini ve biçimini belirlemektedir (Şenol Cantek, Ünlütürk Ulutaş ve Çakmak, 2014: 123-124). Henri Lefebvre'ye göre (2015:132), kentte yaşayanlar kenti dönüştürme ve değiştirme gücüne sahip olmalıdır. Şehir hakkı, basit bir ziyaret etme ya da geleneksel şehirlere geri dönme hakkı olarak düşünülemez. Kadının kenti kullanımı ve kentte görünürlüğü tarih boyunca erkeğe göre sınırlı kalmış, şehir hakkı kadınlar için mümkün olmamış ve kadının yeri ev içi, özel alan olarak belirtilmiştir. Kamusal alan tarihsel olarak erkeğin, özel alansa kadının alanı olarak işaretlenmiştir. Bu ayırım, akılcılığı kamusal alanla; akıl dışılığı ve ahlakı özel alan ve kadınla özdeşleştiren düşünceyle de paraleldir (Donovan, 2005: 19).

Erkek egemenliğinin ve otoriterliğin hâkim olduğu Ortadoğu coğrafyasında kadınların Diyarbakır Bağlar Kadın Pazarı örneğinde olduğu gibi kendi mekânlarını üretmeleri, tasarımları, kendi kamusal ve müşterek alanlarını inşa etmeleri bize önemli ve farklı bir deneyim sunuyor. Türkiye kentleri de Ortadoğu'daki pek çok kent gibi cinsiyetlendirilmiş eril kentlerdir. Sadece planlanması ve tasarımıyla değil, toplumsal hayatın deneyimlenmesi ve gündelik pratikler anlamında da cinsiyetlendirilmiş; eril, erkekliği sürekli test eden, kadınlığı ise denetleyen bir mekânsallık üretilmiştir. Özellikle kamusal mekân heteroseksüel erkek cinselliğinin egemenliği altındadır (Çavuşoğlu, 2014: 73).

Diyarbakır Bağlar Kadın Pazarı, dayanışma ve paylaşım odaklı kamusal ve müşterek bir mekân halini alırken, burada erkek pazarcılara karşı gerçekleşen direniş patriarkaya karşı yeni bir mücadele yöntemi sunuyor. Buradaki pazarcı kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeye çalışırken, aynı zamanda erkeklerin hegemonyasına karşı da mücadele ediyorlar. Erkekler kamusal alanın tümüne hâkim olmaya çalışırken, müşterek bir mekân olan pazarı da kendi egemenliği altına almaya çalışmaktalar. Kadınlar ise ev içine hapsedilmeye zorlanmalarına rağmen, bu mekânda mücadele veriyor ve mekânda dönüştürücü bir etki yaratıyorlar. Bu durum hem kadınlara yeni mücadele yöntemi sunuyor hem de dayanışma ağlarını kurmalarına yardım ediyor. Diyarbakır Bağlar Kadın Pazarındaki kadınlar, günümüzde uygulanan

neoliberal politikalar neticesinde metalaşan ve bir üretim alanı haline gelen kentte, kentsel yoksulluğa ve emek sömürüsüne karşı mücadele etmekte ve direnmektedir. Bu pazar kadınların görünürlüğü ve temsiliyeti açısından da farklı anlamlar ifade etmektedir, çünkü mekânda görünür olmak, temsil edildiğiniz anlamına gelir. Kadınların üreticiliği, yaratıcılığı ve farkındalığı sayesinde, kadın kentte aktif rol alabilirse ve görünür olabilirse kent mekânındaki özgürlüklerini arttırabilecektir.

Kaynakça

- Çavuşoğlu, Erbatur (2014). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Donovan, Josephine (2005). *Feminist Teori*. Çev., Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Greed, Clara H. (1994). *Women and Planning: Creating Gendered Realities*. Londra: Routledge.
- Lefebvre, Henri (2015). *Şehir Hakkı*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 131-133.
- Şenol Cantek, Funda, Çağla Ünlütürk Ulutaş ve Sermin Çakmak (2014). "Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal İle Özel 'Ara'sında Kalanlar." *Kenarın Kitabı*. F. Şenol Cantek (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 121-160.